

60 LET POZNEJE – POMEN ANALIZE GOVORJENEGA DISKURZA

MOJCA SMOLEJ

Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Ljubljana, Slovenija
mojca.smolej@ff.uni-lj.si

V prispevku je podan kratek pregled začetkov raziskav spontano govornega jezika na Slovenskem. Pred slabimi 60 leti je enega prvih prispevkov objavila Breda Pogorelec. Izhajajoč iz začetkov preučevanja govornega diskurza, so v prispevku podani tudi nekateri premisleki, zakaj je nujno, da se s preučevanjem nadaljuje in nadgrajuje predhodne raziskave. Podani so s stališča opisne slovnice tako govornega kot pisnega (knjižnega) jezika. Razumevanje zakonitosti govornega jezika lahko namreč pomaga pri razumevanju in reševanju nekaterih nejasnih ali pomanjkljivo opredeljenih slovničnih opisov (predpisov) knjižnega jezika. Nezaostno opredeljene ali opisane slovnične zakonitosti knjižnega jezika lahko posledično povzročajo tako stisko na ravni poučevanja slovenščine kot prvega in drugega/tujega jezika, prav tako pa tudi na ravni rabe jezika pri splošnih govorcih (torej nejezikoslovcih).

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.1)

ISBN
978-961-286-882-6

Ključne besede:
govorjeni diskurz,
Breda Pogorelec,
skladnja,
diskurzni označevalci,
knjižni (standardni) jezik

Univerzitetna založba
Univerze v Mariboru

DOI
[https://doi.org/
10.18690/um.ff.4.2024.1](https://doi.org/10.18690/um.ff.4.2024.1)

ISBN
978-961-286-882-6

Keywords:
spoken discourse,
Breda Pogorelec,
syntax,
discourse markers,
the standard language

60 YEARS LATER – THE SIGNIFICANCE OF SPOKEN DISCOURSE ANALYSIS

MOJCA SMOLEJ

University of Ljubljana, Faculty of Arts, Ljubljana, Slovenia
mojca.smolej@ff.uni-lj.si

This paper gives a brief overview of the beginnings of research on spontaneous spoken language in Slovenia. One of the first papers was published almost 60 years ago by Breda Pogorelec. The first section of the paper delves into the beginnings of spoken language research, while in the second section some considerations are made as to why it is necessary to continue and build on previous research. They are presented from the point of view of the descriptive grammar of both spoken and written (literary) language. Understanding the regularities of spoken language can help to understand and resolve some unclear grammatical descriptions (rules) of literary language. Insufficiently defined or described grammatical regularities of the literary language can therefore cause problems both at the level of teaching Slovene as a first and second/foreign language and at the level of language use by general speakers (i.e. non-linguists).

1 Uvod¹

Leta 1965 je M. Rupel v Jezikovnih pogovorih, v katerem je objavljeno eno prvih del o spontano govornem jeziku oz. govornem diskurzu, zapisal:

»V govoru je najhujša napaka zanikernost. Če govorimo na zborovanju, na sestanku, v šoli itd., bi se morali potruditi, da bi izrekli jasno in razločno brez narečnih primesi, brez neknižnih besed, v gladkih stavkih. A le poslušajte naše ljudi, tudi visoko izobražene, kako zanikerno se izražajo, kakor bi sedeli v gostilni / .../.« (JP 1965: 55)

V istem delu lahko prav tako preberemo:

»Zato ne verjemimo tistim, ki se jim zdi, da bi bilo treba v dobi tehnike in vesoljskih poletov tudi jezik nekako mehanizirati. Jezik ni samo sredstvo za sporazumevanje in nima dosti opraviti z znanstvenimi obratki. Enako pomembna je njegova druga vloga, da izraža človekovo doživljanje, in pri tem gre zmerom tudi za lepoto, eno človekovih največjih vrednot.« (JP 1965: 67)

Dvom v smiselnost in zmožnost »mehanizacije«, torej računalniške obdelave jezika je izrazil J. Gradišnik. Oba citata povzemata in povezujeta tematiki, na kateri se bo navezoval prispevek: a) delni pregled začetkov analize govornega slovenščine in b) pomen analize govornega diskurza danes. Predvsem slednje bo predstavljeno z zornega kota raziskovanja jezika in njegovih slovničnih zakonitosti, torej opisne slovnice. V zadnjih dveh desetletjih sicer gramatikografija sama po sebi ni več v ospredju raziskovanja, temeljni cilj slovničnega opisa se je namreč premaknil v smer, za katero je J. Gradišnik menil, da ni mogoča oz. da je nesmiselna. Različna programska orodja za analizo jezika, zbirke jezikovnih korpusov, raziskave govornega jezika so spremenili koncept in namen kateregakoli slovničnega opisa. Izčrpen in ustrezen slovnični opis lahko danes temelji na poznavanju tako pisnega kot govornega jezika vseh ravni. Če se hitro razvijajo orodja za kvalitetno računalniško obdelavo slovenščine in s tem zamejena množica (iz)rabe programske infrastrukture za digitalno rabo slovenskega jezika, je delno ob strani pristalo raziskovanje temeljnega slovničnega ustroja slovenskega jezika. Dandanes si po vsej verjetnosti enega brez drugega ne moremo in ne smemo zamišljati. Kvalitetna računalniška obdelava jezika temelji na kvalitetnem poznavanju slovničnega ustroja jezika. V sodobnem času pa velja tudi obratno, zato je nujno, da se oba vidika raziskovanja slovenskega jezika razvijata hkrati, v sodelovanju. Poleg tega pa je, kot

---

¹ Prispevek je nastal v okviru raziskovalnega projekta ARIS Temeljne raziskave za razvoj govornih virov in tehnologij za slovenski jezik (J7-4642), ki ga financira Javna agencija za znanstvenoraziskovalno in inovacijsko dejavnost Republike Slovenije (ARIS).

je bilo že napisano, nujno hkrati preučevati tako pisni kot govorjeni jezik. Šele oboje skupaj lahko poda celovit vpogled v ustroj jezika.

2 B. Pogorelec – pionirka obravnave govorenega diskurza

B. Pogorelec je leta 1965 v že omenjenem delu *Jezikovni pogovori* objavila prvo razpravo, ki v polnosti obravnava spontano govorjeni jezik. To pomeni, da se dotakne tako glasoslovnih kot oblikoslovnih, skladenjskih in drugih značilnosti govorenega jezika. Razpravo *Vprašanja govorenega jezika* lahko povsem upravičeno uvrstimo med pionirske. Resda je pred tem izšla kopica jezikoslovnih razprav, ki se nanašajo na govorjeni jezik, vendar predvsem s stališča zborne izreke. Razprave A. Breznika, F. Ramovša, B. Voduška, A. Bajca, M. Rupla, J. Toporišiča in F. Bezlaja obravnavajo največkrat »le« pravopisna oz. pravorečna vprašanja, delno pa v središče preučevanja postavljajo odrski jezik, tudi tu skoraj izključno v povezavi z izreko.² Prevladovalo je mnenje, da so med pisnim in govorenim jezikom razlike predvsem na ravni izreke in besedišča.

*»Njegove (pogovorni jezik) značilnosti so manj v gramatičnih oblikah kot v besednem zakladu in izgovorjavi.«
(Vodušek 1953: 4)*

*»Slovinci imamo poleg najvišje, t. i. zborne zvrsti knjižnega jezika, še pogovorno. Razlika med obema zvrstema je v izreki, oblikoslovlju, skladnji in besedju s frazeologijo vred. Najbolj očitna je razlika prav v izreki.«
(Toporišič 1970: 55)*

Kot je bilo že omenjeno, je prispevek B. Pogorelec (1965) prvi, ki celostno zaobjame tako glasoslovne, oblikoslovne kot skladenjske in druge značilnosti (npr. okoliščine) spontano govorenega jezika.

»Govor /pa/ vedno spremlja okolje. Tudi motivika tistega, kar govorimo, se navadno močno razlikuje od motivike, obravnavane v pisnem sporočilu. Osnovna razlika med govorenim in pisanim jezikom, razlika v zvezab in besedju, je največkrat pogojena prav z razliko v namenu in z razliko v okoliščinah sporazumevanja v govoru ali v pisavi.« (1965: 150).

---

² Npr. M. Rupel: Slovensko pravorečje, 1946; A. Bajec: Kako je rasel naš knjižni jezik, 1951; B. Vodušek: O Slovenskem pravopisu in o jezikovnih načelih, 1951; B. Vodušek: Kakšen naj bo naš odrski jezik? Ali imamo pogovorni jezik na odru in ali ga imamo v življenju?, 1953; A. Bajec: O pogovornem jeziku, 1955; F. Bezlaj: O slovenskem jeziku, 1961.

Na skladenjske posebnosti govornega jezika pa je B. Pogorelec v resnici opozorila že leta 1964 v svoji doktorski disertaciji *Veznik v slovenščini*, ki je prav tako pionirsko delo, saj gre za prvo disertacijo s področja sodobnega knjižnega jezika. Bibliografija doktorskih disertacij univerze in drugih visokošolskih in znanstvenih ustanov v Ljubljani med leti 1920 in 1968 (Kokole 1969: 135–136)³ namreč kaže, da je bilo uspešno obranjenih le devet nalog s področja slovenskega jezikoslovja, med vsemi jezikoslovnimi doktorskimi deli pa sta le dve, ki obravnavata sodobni knjižni jezik: *Oris slovenskega knjižnega izgovora* Franceta Bezlaja in *Veznik v slovenščini* Brede Pogorelec. V doktorskem delu B. Pogorelec npr. vseskozi opozarja na nekonsistentno, nezadostno in nepopolno obravnavo skladenjskih razmerij v /S/lovenski slovnici, ki sloni izključno na analizi literarnih besedil. Pravkar napisano je prisotno še sedaj (gl. npr. *Slovenska slovnica* 2000: 636–652) in povzroča nemalo težav predvsem pri učenju slovenščine kot prvega jezika. Zaradi neupoštevanja skladenjskih zakonitosti govornega jezika in prevelike naslonitve izključno na pisni oz. literarni jezik, je v /S/lovnici opisan jezik, ki je delno umetelen in katerega jezikovne zakonitosti se učenci največkrat učijo na pamet, ne da bi jih razumeli. Raven izražanja podrednih medstavčnih skladenjskih razmerij v govornem jeziku je slabo raziskana, kar je velika pomanjkljivost, saj prav poznavanje zakonitosti govornega jezika lahko olajša ali pojasni marsikatero težavo, ki se pojavlja v pisnem jeziku. Primer pravkar napisanega so časovna, vzročna in načinovna podredna skladenjska razmerja, ki so tipična predvsem za knjižni (literarni) jezik, v govornem jeziku so ta razmerja izražena največkrat s prirednimi skladenjskimi sredstvi.

Poleg opozarjanja na skladenjske in druge posebnosti spontano govornega jezika je B. Pogorelec vseskozi opozarjala tudi na nenehno spreminjanje govornega jezika, ki lahko prav tako povzroča težave pri oblikovanju splošnih slovnicih zakonitosti govornega jezika.

»Pogovorni jezik sprti nastaja in je pod stalnim vplivom dveh jezikovnih plasti [...]. Zanimivo je, da povzroča to prepletanje vplivov, da tudi pri enem samem govorniku pogovorni jezik ni vedno dosledna oblika s trdno slovnico in drugimi značilnostmi novitega jezikovnega sistema. Te nedoslednosti in nenehno individualno spreminjanje povzročajo, da je za slovenski pogovorni jezik na tej stopnji razvoja zelo težko določiti splošne

---

³ Anton Bajec: Nominalni akcent v rezijanskem narečju (1921), Rudolf Kolarič: Vokalizem in akcent vzhodnoštajerskega (prekmurskega) narečja s posebnim ozirom na jezik dajnkovskih spisov (1923), Mirko Rupel: Literarni in jezikoslovni odnosi med slovenskimi Artikuli, Tbinga 1562, in havaškimi Artikuli s cirilskimi in glagolskimi črkami, Tbinga 1562 (1923), Franc Tomšič: Jezik v Janeza Svetokriškega Sacrum promptuarium (1930), Fran Bezljaj: Oris Slovenskega knjižnega izgovora (1939), Tine Logar: Horjulski govor (1941), Jakob Rigler: Akcentska in glasoslovna analiza južnonotranjskih govorov med Snežnikom in Slavnikom (1960), Breda Pogorelec: Veznik v slovenščini, (1963), Martina Orožen: Zgodovinski razvoj futuralnih in modalnih gramatičnih oblik v knjižni slovenščini od 16. do 19. stoletja (1965).

zakonitosti in jih ločiti od trenutnih in enkratnih posebnosti jezikovnega izraza posameznikov.» (1965: 134-135)

Zanimivo je, da podobne ugotovitve nekaj desetletij kasneje poda tudi ena prvih slovníc govornega in pisnega jezika hkrati *Grammar of Spoken and Written English*.⁴ Ker je govorni jezik vsaj skladenjsko težje opisljiv, je toliko težje poiskati skupne definicije govornega in pisnega jezika. Na pravkar napisano slovnica večkrat opozori.

»Ali lahko določimo neko večjo skladenjsko neodvisno enoto slovnice govornega jezika, primerljivo s stavkom v pisni angleščini? /.../ Bistvena razlika je /.../ v tem, da govorni jezik poteka v realnem času in je podvržen omejitvam delovnega spomina /.../. Slovnico govornega jezika lahko imenujemo »dinamična« /.../. V nasprotju s tem je slovnica pisnega jezika bolj arhitekturna v smislu, da ima napisani stavek statični obstoj.« (Longman 1999: 1066)

»Neodvisne povedi ustrezajo temu, kar je v drugih slovnica h splošno opredeljeno kot stavki. Ta izraz je ustrežnejši, saj je težko podati dobro jezikoslovno opredelitev stavka, ki se enako dobro nanaša na pisni jezik in spontani govor.« (Longman 1999: 202)⁵

Iskanje skupnega opisa obeh temeljnih plasti jezika, ki bo zadosten in dovolj vključujoč, je po vsej verjetnosti v današnjem času preseženo oz. upoštevano le na ravni kontrastive, ki pa ne pomeni le spoznavanja zakonitosti in značilnosti enega ali drugega, pač pa predvsem prepoznavanje tistih jezikovnih značilnosti, ki se kažejo pretežno v eni plasti, vendar pa imajo nezanemarljiv vpliv tudi na drugo plast. Opis npr. skladenjskih značilnosti govornega jezika je tako nujen za vsaj približno popoln opis pisnega, knjižnega jezika.

Raziskovalna pot, ki jo je pred slabimi 60 leti začrtala B. Pogorelec, tako še vedno ostaja le delno prehojena. Delno zaradi – kot je poudarila že B. Pogorelec – težko ulovljivih slovnicih zakonitosti spontano govornega jezika, delno pa tudi zato, ker, preprosto rečeno, gramatikografija nekoliko drsi v ozadje jezikoslovnih raziskav in jezikoslovja nasploh.

⁴ D. Bieber in drugi, 1999: Grammar of Spoken and Written English. Longman.

⁵ »Can we define some major syntactically independent unit of spoken grammar comparable to the sentence in written English? /.../ The crucial difference here is /.../ that spoken language takes place in real time, and is subject to the limitations of working memory /.../. We may refer to the grammar of speech as »dynamic« /.../. In contrast, the grammar of writing is more architectural, in the sense that a written sentence has a static existence.« (Longman 1999: 1066).

»Independent clauses correspond to what is generally defined as sentences in other grammars. This term is preferred, as it is difficult to give a good linguistic definition of a sentence which applies equally well to writing and spontaneous speech.« (Longman 1999: 202)

2.1 Živa Gruden in diskurzni označevalci

Če na hitro pregledamo slovnične raziskave kateregakoli spontano govornega jezika, lahko ugotovimo, da so v ospredju predvsem raziskave diskurznih označevalcev in drugih funkcijsko podobnih jezikovnih sredstev, konverzacijske analize, raziskave, povezane s prozodijo, ter raziskave, ki obravnavajo »kršitev« ali neupoštevanje kodificirane norme knjižnega jezika.

Na Slovenskem je pionirka⁶ na področju diskurznih označevalcev Živa Gruden, ki je leta 1975 na pobudo B. Pogorelec napravila obsežno diplomsko raziskavo govornih signalov v govornem jeziku tržaških Slovencev. Pri analizi je izhajala iz raziskave Krystyne Pisarkowe *Składnia rozmowy telefonicznej* (1975). Avtorica v razpravi o skladnji telefonskih pogovorov uporabi termin govorni signal,⁷ s katerim označi vse morfološko in funkcijsko različne besede, ki v telefonskih pogovorih, kjer imata govorca na razpolago zgolj glasovna sredstva, nadomeščajo kretnje in mimiko neposrednega pogovora ter grafična sredstva pisanega sporočila. Kot ugotavlja Ž. Gruden, se večina teh sredstev uporablja tudi v neposrednem pogovoru.

Delo Ž. Gruden je kljub skoraj 50-letnemu časovnemu preteku še vedno lahko za zgled ustreznega morfološkoskladenjskega pristopa k analizi najrazličnejših diskurznih označevalcev, govornih ali členitvenih signalov.

2.2 V. Gjurin in interesne govornice

Kot temeljni prispevek k raziskovanju govornega slovenščine je nujno omeniti še *Interesne govornice sleng, žargon, argo* avtorja Velemirja Gjurina (1974), ki ga je pripravil pod mentorstvom J. Toporišiča. Gjurin razmeji pomenski obseg v naslovu omenjenih terminov kot tri različne kategorije nekonvencionalnega jezika. Vse tri opiše in jih med seboj primerja oz. izpostavi njihove razlike. Razprava je na svojem področju vsekakor pionirska, saj je preusmerjala zorni kot jezikoslovnega raziskovanja z diahronega, narečnega in zbornega oz. knjižnega pogleda. Pojmovanje

---

⁶ Pred Ž. Gruden sta se diskurzni označevalci dotaknila že B. Pogorelec (1965) in J. Toporišič (1970). Prva (1965: 141-143) analizira rabo govornih sredstev v spominih Nade Kraigherjeve, torej v pisanem besedilu, in sicer v monologu, drugi (1970: 67) pa na kratko omeni zveze z ogovorilnimi glagolskimi izrazi in posebne zveze s členki, ki bi jih danes uvrstili med diskurzne označevalce.

⁷ Pri telefonskih pogovorih K. Pisarkowa (in po njej v svojem delu Ž. Gruden) loči: konativne, fatične, psevdokonativne, psevdofatične signale in interpunkciji ekvivalentne signale.

interesnih govoric⁸ je bilo pred navedeno razpravo razumljeno zelo ohlapno, saj so bili v slovenskem jezikoslovju termini žargon, sleng in argo uporabljeni sinonimno. Danes so v učbenikih za slovenščino tako v osnovni kot srednji šoli vsi trije termini stalnica, so pa razumljeni nekoliko omejeno oz. samosvoje, mestoma celo zavajajoče in napačno.

Poleg omenjenih treh jezikoslovcev (Pogorelec, Gruden, Gjurin) so se analize govornega jezika postopoma lotevali tudi drugi, med drugimi tudi J. Toporišič, in sicer v že omenjeni razpravi *Slovenski pogovorni jezik* (1970).

Toporišič loči med a) pogovornim jezikom, ki se »goji predvsem v pogovoru«, in b) navadno govorico,⁹ tudi občevalni jezik, ki naj bi bil/a v precejšnji meri narečno obarvan/a, razen v srednje izobrazbenih krogih.

V razpravi je lahko tudi že na osnovi tvorjenja terminov, s katerimi so poimenovane posamezne plasti slovenščine, izluščiti idejo »elitizma«. Prav tako to izpričuje tudi sama navedba primerov, okoliščin, v katerih naj bi rabili pogovorni jezik.

»V pogovornem jeziku se sporazumevata strokovnjaka o katerikoli problematiki; tako govorita potnika v vlaku, avtobusu, letalu ali na ladji; tako se potniki sporazumevajo s sprevodnikom, prodajalcem vozovnic ali vstopnic, kupec s prodajalcem, bolnik z zdravnikom, nadrejeni s podrejenim na delovnem mestu (v tovarni, pisarni); tako se kramlja v kavarni ali privatnem stanovanju o zadevah kulture, civilizacije, politike in tehnike /.../.«¹⁰ (1970: 56–57)

Pogovorni jezik, predvsem splošno pogovorni jezik naj bi se opiral na govor Ljubljane in tako upošteval »višje« glasoslovne, oblikoslovne, naglasne in skladenjske standarde.

»Zagotovo so precej slabi tudi strokovnjaki, ki se v TV oglašajo v stalnih rubrikah, konkretno mislim na zdravnike, higienike (ali kaj so) ali pa na vremenoslovce, ne nazadnje na miličnike. Vsi ti ljudje obupno vekajo, zekajo, sekajo, kekajo (in morda tudi bekajo). [...] [I]z novejšega časa pa bodi omenjen predstavnik s telesnokulturne fakultete na Kodeljevem, ki je svojo dolgočasno slovenščino prav tako pestril s ke/ve/zekanjem. (Ubogi normalni študentje, ki ga morajo poslušati leta in leta!) [...] Prava žalost res, kaj vse delamo s svojim lastnim jezikom iz same ljube nebržižnosti!« (Toporišič 2007 (1989): 152)

⁸ Termin interesne govorice je predlagal J. Toporišič.

⁹ J. Toporišič je v svoji razpravi glede razumevanja/opredelitve govornega jezika pri B. Pogorelec napisal:

»B. Pogorelec ne loči dosledno govornega jezika od pogovornega, zato ni mogoče natančno povedati, katere značilnosti je treba pripisati pogovornemu jeziku.« (1970: 58).

¹⁰ Iz napisanega je tudi razvidno, da trditev pričakovano izhaja iz strukturalistične opredelitve različnih socialnozvrstnih oblik jezika, in ne funkcijske (npr. FDG).

Ob koncu kratkega pregleda začetkov obravnave govornega jezika lahko zaključim, da se je sodobna jezikoslovna stroka seveda od opisanih predpostavk povsem odmaknila (ostaja pa po vsej verjetnosti še na ulici, v šolah, medijih itn.). V ospredju je poudarjanje enakopravnosti različnih variant in nujnost opisa vsake izmed njih. Dihotomije med knjižnim in govornim ni več zaznavati. Zaznavati pa je drugačno vrsto dihotomije: digitalno jezikoslovje oz. digitalna raba jezika vs. »nedigitalna« gramatikografija, ki ima za cilj predvsem opis slovničnega ustroja jezika. Kot je bilo izpostavljeno že na začetku, je upati, da je omenjena dihotomija le navidezna. Obe področji morata sodelovati in se medsebojno podpirati. Eno brez drugega sicer lahko deluje, vendar okrnjeno.

3 Pomen analize govornega jezika

V opis slovničnega ustroja slovenskega jezika morajo biti vključene vse plasti jezika, tako pisna kot govorna. Zaradi ne vključevanja slovničnih značilnosti govornega jezika je /S/lovnica čedalje bolj oddaljena od govorca slovenščine. Analiza govornega jezika je ključnega pomena tudi takrat, kadar je nek določen slovnični pojav pogostejši v govornem jeziku, manj prisoten pa je v pisnem. Če želimo celostno zajeti slovnični ustroj jezika, moramo v analizo, v opis vključiti tudi obrobne ali manj pogoste slovnične prvine.

Pravkar napisano bo ponazorjeno z izbranimi skladenjskimi primeri. Pred samo navedbo se bomo na kratko ustavili še pri treh citatih, ki nakazujejo, da je povezovanje med različnimi vejami raziskovanja jezika nujno. Kvalitetna računalniška obdelava jezika mora po vsej verjetnosti temeljiti na kvalitetnem poznavanju slovničnega ustroja jezika, slednje pa je danes mogoče predvsem z izčrpnim korpusnim pristopom in dobro računalniško obdelavo jezika. Prav tako pa je v analizo, obdelavo nujno vključevati vse spektre jezika.

Leta 2006 sta T. Erjavec in N. Ledinek zapisala:

»Najbolj celovita je Slovenska slovnica (Toporišič, 1984), najizčrpnjša opisa različnih vidikov slovenske skladnje pa sta Nova slovenska skladnja (Toporišič, 1982) ter Vezljivost v slovenskem jeziku (s poudarkom na glagolu (Žele, 2001) /.../. Vendar pa za slovenščino še vedno ne obstaja nobena strogo formalna, računalniška (tj. primerna za računalniško obravnavo jezika) in obenem izčrpana slovnica.« (2006: 2).

Po vsej verjetnosti lahko tudi 18 let kasneje zapišemo, da kvalitetne, izčrpne slovnice, ki bi jo lahko izrabili za različne nadaljnje namene, še vedno nimamo. S tem sta najbrž delno povezani tudi naslednji trditvi.

»/S/ istemi korpusnega označevanja /so/ oblikovani za ciljno rabo in vzpostavljajo uporabnostne rešitve, zato jih je smiselno dojemati zgolj kot pripomoček, ki olajšuje jezikoslovno analizo podatkov, in ne kot končni rezultat jezikoslovne analize. Zaradi zahtev avtomatske analize jezika pri vzpostavljanju sistema označevanja namreč (lahko) približa do jezikovnoteoretičnih poenostavitev.« (Ledinek 2018: 105)

»Za slovenščino sicer obstaja namensko razvit skladenjski razčlenjevalnik (Dobrovoljc et al. 2012), s pomočjo katerega je mogoče graditi skladenjsko označene korpuse slovenščine, vendar pa večina jezikoslovcov, razumljivo, nima potrebnega specializiranega znanja za tovrstne postopke. Predstavljene možnosti zato v največji meri ostajajo neizkoriščene.« (Ledinek 2018: 107)

Napisano nakazuje neke vrste protislovje, tudi že omenjeno dihotomijo, kar pa ni nujno slabo. Bolj kot iskanje enotnega, enega jezika, je nujno dopolnjevanje in nadgrajevanje.

V nadaljevanju bo navedenih nekaj skladenjskih primerov, ki bi jih bilo treba na novo opisati, in sicer s hkratno obdelavo tako govornega kot pisnega (ne le knjižnega) jezika. Na vse skladenjske kategorije je bilo sicer že nekajkrat opozorjeno v različnih razpravah, vendar je očitno za splošno uveljavljanje in razširjanje na novo opredeljene jezikoslovne pojme, kategorije nujno oblikovati novo /S/lovnico.

a) Skladenjska razmerja in skladenjski pomen

Kot je bilo že omenjeno, so časovna, vzročna in načinovna podredna skladenjska razmerja, ki so tipična predvsem za knjižni (literarni) jezik, v govornem jeziku izražena največkrat s prirednimi skladenjskimi sredstvi. Tudi SS (Toporišič 2000: 433) navedene skladenjske pomene uvršča le pod kategorijo podredja. Nasprotno pa velja za protivna pomenska razmerja. SS (Toporišič 2000: 432) jih uvršča izključno med priredna skladenjska razmerja. Obdelava govornih, najrazličnejših publicističnih in literarnih besedil kaže, da je protivnost velikokrat izražena s podrednimi skladenjskimi sredstvi in da bi bilo nujno razumevanje skladenjskih in pomenskih razmerij dopolniti in nadgraditi.

Zaključimo a) da bi bilo nujno korpusno izluščiti prav vsa vezniška oz. konektorska sredstva, b) natančno analizirati vse njihove skladenjske in pomenske vloge, pri čemer bi v analizo morali vključiti konstrukcijski pristop, in c) pri razvrščanju

analiziranih konektorskih sredstev bi morali ločevati med skladijskim in pomenskim razmerjem, kar nadalje pomeni, da bi morali razširiti oz. dopolniti/izpopolniti shemo pomenskih razmerij in posledično shemo strukturnih vlog obvezno stavčnočlenskih odvisnikov, neobvezno stavčnočlenskih odvisnikov in nestavčnočlenskih odvisnikov. Ob vsem tem bi bilo nujno v analizo vključiti tudi jezikovnostilistični vidik, ki bi nakazoval dvofunkcijskost oz. neke vrste homonimijo (dvojno ali celo trojno pomensko in ilokucijsko vrednost) iste strukture.¹¹

Ločevanje skladijskega in pomenskega razmerja pomeni, da bi se izognili tradicionalnemu ločevanju med prirednimi vezniškimi sredstvi, za katera so tipična točno določena pomenska razmerja (npr. vezalno, ločno, protivno itd.), in podrednimi vezniškimi sredstvi, za katera so značilna druga pomenska razmerja kot pri podrednih vezniških sredstvih (npr. načinovno, posledično, vzročno itd.). Ločevanje med skladijskimi in pomenskimi razmerji je izhodiščno seveda nujno, vendar s temeljnima poudarkoma, da lahko isto konektorsko sredstvo izraža različna pomenska razmerja in da lahko isto pomensko razmerje izražajo različna konektorska sredstva (npr. tako podredna kot priredna). To nadalje pomeni, da bi bilo, izhajajoč iz korpusne analize, nujno razširiti oz. dopolniti obravnavo skladijskih in pomenskih vlog (stavčnih in nestavčnih) obveznih in neobveznih členov in družljivih ter priredno povezanih stavčnih konstrukcij.

a1) Stavčne drevesnice

S predhodnim je povezano tudi razumevanje odvisnosti in povezanosti posameznih stavčnih ali besednozveznih enot znotraj povedi ali, širše gledano, besedila.

Analiza preprostega primera, ki se velikokrat pojavi v osnovnošolskih in srednješolskih učbenikih slovenščine ter maturitetnih polah za slovenščino pokaže, da razumevanje skladijskih odnosov ni vedno preprosto oz. da je zdajšnja obravnava tovrstnih struktur zelo pomanjkljiva.

Primer:

- Povej mi, kaj te teži, ker bi ti rada pomagala.

---

¹¹ Zveza stavkov *Medtem ko Janež spi, France dela* lahko izraža zgolj časovno razmerje (istočasnost dveh dejanj), lahko pa zaradi drugačnih kontekstualnih danosti poudarja protivnost, v katero je sicer vključena tudi časovnost, le da je ta delno ali popolno zakrita (Ata dela, mama pa spi.).

Z razumevanjem skladijskih razmerij in skladijskih struktur, kakršno je npr. v SS (2000: 652) in Novi slovenski skladij, je navedeni primer skoraj nemogoče skladijsko razčleniti, čeprav je preprost, kar zopet potrjuje, da bi bila nadgradnja oz. povsem nova analiza obravnave skladijskih razmerij in skladijskih pomenov nujna. V navedenem primeru sta prisotni dve vrsti odvisnikov. Predmetni odvisnik je na ravni vezljivosti določilo, kar pomeni, da je propozicija odvisnika del propozicije matičnega stavka. Vzročni odvisnik je na ravni vezljivosti oz. družljivosti dopolnilo, saj njegova propozicija ni del matičnega stavka. Vzročni odvisnik je tako pravzaprav dopolnilo sklopa matičnega stavka in predmetnega odvisnika.¹²

b) Besedni red

Pred dobrimi 40 leti je J. Toporišič napisal:

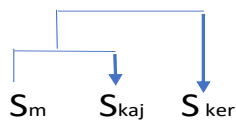
»Eno zelo zanimivih poglavljev skladij so gotovo vprašanja o besednem redu. Ker je tudi eno najtežjih, se ne čudimo, da v slovenščini, ki je skladijsko manj raziskana, še ni dognano.« (Toporišič 1982: 161).

Žal je Toporišičevo mnenje glede obravnave in poznavanja besednega reda (predvsem stalnega) še vedno aktualno. Še vedno je poznavanje zakonitosti besednega reda slovenskega jezika, ki bi zajemalo tako pisni kot govorni diskurz, le delno. Toporišičeva slovnica (2000: 667) in posamezne razprave (npr. Žele 2018, Zuljan Kumar 2003 in 2019) se dotikajo (le) nekaterih osnovnih vprašanj, temeljitih raziskav, ki bi se poglobile v prosto in stalno stavo, še ni.

---

¹²

S shemo odvisnosti bi navedeni primer lahko ponazorili kot:

oz. po teoriji S-struktur:

S/s1/s2

ki pa skladijskih in pomenskih razmerij ne prikazuje ustrezno. Primerjava obeh načinov prikaza podanega primera (shema odvisnosti vs. S-strukture) potrjuje, da bi morali teorijo S-struktur zelo dopolniti oz. jo iz šolskih načrtov celo odstraniti in nadomestiti s shemo odvisnosti (stavčne drevesnice).

Besedni red je zagotovo eno izmed tistih skladenjskih poglavij, ki zahtevajo upoštevanje zakonitosti vseh ravni jezika. Čeprav se zdi, da je stalna stava dobro poznana, izčrpno obdelana, je v resnici daleč od tega.

Primeri

- zasebni pisni komentar (pogovor), wikipedija (Janes): Kdaj je bila res ustanovljena Univerza v Mariboru, 2. julija ali 19. septembra 1975. Ugibam, da je bil 2. julija sprejet zakon o ustanovitvi, svečana razglasitev pa 19. septembra. Imam prav? **Sem** se pravkar vrnil iz ene sejne sobe na Rektoratu UM, kamor sem šel na hitro pogledat razstavo dokumentov o zgodovini UM.
- zasebni pisni komentar (pogovor), wikipedija (Janes): Umetniki pa s krogom (ali z drugim upodobitvenim objektom) pojasnijo ali hočejo pojasniti vse. **Me** zanima, kakšne ilustracije so v znamenitih Laundau-Lifšicovih učbenikih.
- intervju v lektorirani reviji (DiŽ), namenjeni širokemu krogu bralcev: Življenje skupaj pa se mi ne zdi v redu, izkušnja iz moje primarne družine ni tako dobra. **Bi** si želel manj vpliva none. **Sem** si moral izboriti vladavino v hiši, saj je bila nona šefica [...].

kažejo na neskladje med spontanim (govorjenim in spontano zapisanim) jezikom na eni strani in zbornim, knjižnim jezikom na drugi. Nujno bi bilo tako preučiti ne le stavo v govornih besedilih, pač pa tudi stavo v umetnostnih in nekaterih publicističnih besedilih, kjer bi tako stalna kot prosta stava zagotovo izkazovali posebnosti v primerjavi z besednim redom, kakršnega opisuje SS. Začetna stava naslonk bi lahko npr. dobila svoje mesto tudi v opisni slovnici slovenskega (knjižnega) jezika. Seveda pa bi morali za to predhodno poglobljeno raziskati najrazličnejše besedilne žanre.

c) Poročani govor

Obravnava poročanega govora je še eno izmed skladenjskih poglavij, ki bi nujno morale dobiti prenovljen opis, saj je obravnava v SS (2000: 653–655) daleč od realne rabe. Povezano je z obravnavo skladenjskih struktur oz. skladenjskimi razmerji.

Samosvoje, posebne (delno še neanalizirane) oblike poročanega govora so prisotne v spontanem govoru in drugih oblikah diskurza (publicititem, ¹³ literarnem itd.). V govorjenem diskurzu so se zaradi različnih okoliščin, ki pogojujejo tvorjenje besedila (npr. prozodija, sočasnost tvorjenja in prejetanja besedila, neverbalni znaki govornika, drugačne skladenjske in širše besedilne zakonitosti govorjenega besedila v primerjavi s pisnim, knjižnim jezikom itd.), razvile oblike, ki »vdirajo« tudi v druge zvrsti diskurzov (npr. pisni, knjižni jezik). Zaradi pravkar napisanega bi bilo nujno celostno in temeljito korpusno izluščiti vse pojavne oblike poročanega govora in tako prenoviti, dopolniti opis, kakršnega ponuja SS. Vse »nove« ali še »nezaznane« vrste poročanega govora pa poleg posebnosti na strukturni oz. oblikovni ravni kažejo posebne, njim lastne značilnosti tudi na metabesedilni ravni (npr. približevanje besedilnega sveta prejemniku, združevanje časovnih dimenzij prvotnega in drugotnega govornega dogodka, stopnjevanje konativne vloge, stopnjevanje dramatičnosti pripovedovanega dogodka itd.). Vse to pomeni, da si temeljite analize kateregakoli jezikovnega pojava, predvsem znotraj govorjenega diskurza, brez kvalitetne računalniške obdelave oz. kvalitetne programske infrastrukture, ki bi omogočala zajem vseh naštetih okoliščinskih danosti, ne moremo zamisliti.

Za konec obravnave izbranih skladenjskih struktur lahko ponovno izpostavimo, da opazovanje rab in različnih skladenjskih oblik ni zanimivo in nujno le s stališča primerjave med katerimkoli pisnim in (spontano) govorjenim jezikom, pač pa predvsem s stališča kodificiranja norme pisnega oz. knjižnega ali standardnega jezika. Poznavanje zakonitosti govorjenega jezika lahko olajša ali pojasni marsikatero težavo, nejasnost ali »nenaravnost,« ki se pojavlja v pisnem jeziku. Analiza govorjenega jezika je ključnega pomena tudi takrat, kadar je nek določen slovnični pojav pogostejši v govorjenem jeziku, manj prisoten pa je v pisnem. Če želimo celostno zaobjeti slovnični ustroj jezika, moramo v analizo, v opis vključiti tudi obrobne ali manj pogoste slovnične prvine. Temeljito poznavanje slovničnih zakonitosti govorjenega jezika je nujno tudi s stališča kontrastivne analize. Če je npr. opuščanje spremnega stavka ali pa zamenjava glagola rekanja z glagolom mišljenja ali pa celo drugo besedno vrsto v slovenskem jeziku pričakovana, je npr. v francoščini to zaznamovano oz. celo nesprejemljivo. Pravkar napisano seveda predstavlja nemalo prevodoslovnih zagat, ki pa jih je s spoznavanjem in uzaveščanjem razlik med spontano govorjenim in pisnim jezikom na eni strani ter med različnimi tujimi jeziki na drugi strani lahko uspešno premagovati.

---

¹³ V poročevalskih besedilih je poročani govor dobro raziskan. Gl. npr. Tomo Korošec (1998) in Klavdija Bec (2016).

4 Sklep

Danes si temeljitega opisa slovničnega ustroja jezika ne moremo in ne smemo predstavljati brez vključevanja vseh zvrsti jezika (npr. kateregakoli pisnega brez govornega), prav tako pa je nujno vključevanje znanja, doprinosa vseh vej jezikoslovja. Tudi tu enega brez drugega ne bi smelo biti, saj so v nasprotnem primeru dobljeni rezultati omejeni, poenostavljeni ali morda celo napačni. Kvalitetna računalniška obdelava jezika mora temeljiti na kvalitetnem poznavanju slovničnega ustroja jezika. Velja tudi obratno, zato je nujno, da se oba vidika raziskovanja slovenskega jezika razvijata hkrati in v sodelovanju.

Cilj – s stališča opisne gramatikografije – bi moral biti skupen, in sicer izčrpna slovnica, ki bi lahko odgovorila na vse zahteve računalniške obravnave jezika, obenem pa tudi zahteve splošnega uporabnika jezika, šolajočih se itd.

Literatura

- Douglas BIEBER in drugi, 1999: *Grammar of Spoken and Written English*. London: Longman.
- Claire BLANCHE-BENVENISTE, 2007: Corpus de langue parlée et description grammaticale de la langue. *Language et société* 121/122. 129–141.
- Velemir GJURIN, 1974: Interesne govornice sleng, žargon, argo. *Slavistična revija* 22/1, 65–81.
- Janez GRADIŠNIK, 1965: Hvalnica lepi slovenščini. *Jezikovni pogovori*. Ur. France Vurnik. Ljubljana: Cankarjeva založba. 60–67.
- Živa GRUDEN, 1975: *Govorni signali. Poglavje iz govornega jezika tržaških Slovencev*. Diplomsko delo. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Jože KOKOLE, 1969: *Biografije in bibliografije univerzitetnih učiteljev in sodelavcev*. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Nina LEDINEK, Tomaž ERJAVEC, 2006: Slovenska odvisnostna drevesnica: prvi rezultati. http://nl.ijs.si/is-ltc06/proc/31_Erjavec_1of2.pdf (17. 5. 2023).
- Nina LEDINEK, 2018: Skladenjska analiza slovenščine in slovenski jezikoslovno označeni korpusi. *Jezik in slovstvo* 63/2/3, 103–116.
- Breda POGORELEC, 1964: *Veznik v slovenščini*. Doktorska disertacija. Ljubljana: Univerza v Ljubljani.
- Breda POGORELEC, 1965: Vprašanja govornega jezika. *Jezikovni pogovori*. Ur. France Vurnik. Ljubljana: Cankarjeva založba. 132–156.
- Mirko RUPEL, 1965: Zadnje leto. *Jezikovni pogovori*. Ur. France Vurnik. Ljubljana: Cankarjeva založba. 28–59.
- Jože TOPORIŠIČ, 1970: Slovenski pogovorni jezik. *Slavistična revija* 18/1/2, 55–70.
- Jože TOPORIŠIČ, 1982: *Nova slovenska skladnja*. Ljubljana: DZS.
- Jože TOPORIŠIČ, 2000: *Slovenska slovnica*. Maribor: Obzorja.
- Jože TOPORIŠIČ, 2007: *Jezikovni pogovori iz Sedem dni*. Maribor: Založba Pivec.
- Božo VODUŠEK, 1953: Kakšen naj bo naš odrski jezik? Ali imamo pogovorni jezik na odru in ali ga imamo v življenju? *Slovenski poročevalec* 14/296, 4.
- Danila ZULJAN KUMAR, 2003: Nekaj besednorednih posebnosti v nadiškem in briškem narečju. *Jezikoslovni zapiski* 9/2, 59–80.

- Danila ZULJAN KUMAR, 2019: Besedni red v slovenskem narečnem diskurzu. *Slovenski jezik* 12, 53–74.
- Andreja ŽELE, 2018: O aktualnostnočlenitveni stavi v slovenščini. *Jezik in slovstvo* 63/2/3, 59–73.